

Předškolní vzdělávání v teoretických a historických souvislostech

Vývoj výchovy a vzdělávání od antiky po středověk

Mgr. Barbora Tallová, Ph.D.

Antika

- Šarníková (2022) rozděluje filozofické názory spjaté s výchovou v antice na:
 - Rané řecké období (Sparta, Athény; přírodní filozofie; Sofisté),
 - Klasické řecké období (Sókratés; Platón; Aristotelés),
 - Poklasické období starověku (např.: Stoikové – Lucius Anneus Seneca ml.; Skeptikové – Marcus Tullius Cicero a další).
- Na dalších snímcích budou tito a další představitelé přiblíženi.

Antické Řecko

- Tvořeno městskými státy, nejvýznamnější byla Sparta a Athény (Jůva & Jůva, 1997).
- **Sparta**
 - Zemědělský stát, který měl aristokratické zřízení, 90 % obyvatel bylo složených z otroků (Jůva & Jůva, 1997).
 - Cílem výchovy byla poslušnost a oddanost státu, jednalo se o státní výchovu zaměřenou na všechny (chlapce i děvčata) (Grexa & Strachová, 2011), výchova byla hlavně z výchovy tělesné a branné (Jůva & Jůva, 1997).
- **Athény**
 - V Athénách byly rozvinutější podmínky (ekonomické, sociálně politické, kulturní) → náročnější a komplexnější výchovný model (Jůva & Jůva, 1997).
 - Cílem výchovy bylo dosažení kalokaghatia, což je ideál krásy a dobra, kterého se dosáhlo výchovou rozumovou, tělesnou, mravní a estetickou, (Jůva & Jůva, 1997), výchova tedy byla všestranná, jednalo se o výchovu soukromou (Grexa & Strachová, 2011), školy byly jen pro chlapce (Jůva & Jůva, 1997).
 - Dítě do školy doprovázel paidagógos = otrok, který učil dítě dobré mravy (Grexa & Strachová, 2011).
 - Výchovu tvořily 3 disciplíny: gramatika, muzika a gymnastika (Grexa & Strachová, 2011).
 - Výchova (Kaplan, 2020):
 - od 7 let děti navštěvovaly soukromé školy gramatistů (zdůrazňovali rozumovou výchovu) a kitharistů (zdůrazňovali múzické umění, četbu Homéře a Hésioda),
 - ve 13 až 14 letech přecházeli do zápasnické školy Palaistry,
 - od 16 let – Gymnasia,
 - od 18 let - Efébie.
- Nad výchovou se zamýšleli filozofové, v Řecku se začala rozvíjet pedagogika – teorie výchovy (Jůva & Jůva, 1997).
- **Sofisté** = soukromí učitelé moudrosti, kteří vyučovali na veřejných místech nebo doma nebo v domech vážených mužů, za poznatky brali peníze, cílem bylo připravit mládež na politický život, proto také zdůrazňovali rétorickou přípravu, hlavně vyučování výřečnosti (Šarníková, 2022), jejich filozofie byla charakteristická senzualismem, relativismem a subjektivismem, vytvořili soubor základních oborů, které zahrnovali gramatiku, rétoriku a dialektiku (Jůva & Jůva, 1997).

Přírodní filozofie

- První představitelé hledali odpovědi na to, co je to arché, co je příčinou změny, pohybu, co je první materie, ze které vše vzniklo (Šarníková, 2022).
- Vznikly školy (Šarníková, 2022).
 - **Milétská škola** (Šarníková, 2022):
 - **Thalés** – tvrdil, že arché je voda,
 - **Anaximandros** – pralátka je apeiron = něco neurčitého, neohraničeného,
 - **Anaximenés** – tvrdil, že arché je vzduch.
 - **Pythagorova škola** (Šarníková, 2022):
 - založil ji **Pýthagorás** v Krotonu – tvrdil, že arché je číslo,
 - nebylo snadné dostat se do této školy, zájemci museli absolvovat zkoušky (až několikaleté), pak se mohli věnovat filozofii, matematice, astronomii, medicíně a hudbě.
 - **Elejská škola** (Šarníková, 2022):
 - **Parmenidés,**
 - **Zénón,**
 - Oba představitelé (Parmenidés i Zénón) tvrdili, že neexistuje pohyb, změna ani množství.
- **Hérakleitos z Efesu** (Šarníková, 2022):
 - pralátka dle něj je oheň,
 - tvrdil, že existuje zákon věčné změny.
- **Empedokles z Akragantu**
 - Tvrdil, že existují 2 stálé věci: základní pralátky, kterými jsou zem, voda, vzduch, oheň, a síly, které jsou láska a nenávisť (Šarníková, 2022).
- **Anaxagorás z Klazomen**
 - „...jsoucná jsou vytvořena z nekonečného množství malých částic, svým charakterem a kvalitou od sebe odlišných“ (Hlavinka, 2008, s. 38).
- **Démokritos z Abdér**
 - Úkolem člověka je dosažení blaženosti, které se uskuteční vyrovnaným a radostným poznáním (Hlavinka, 2008).

Sokrates

- **Sokrates** (469–399 př. n. l.) (Kutnohorská, Cichá & Goldmann, 2012).
 - Proti sofistickému relativismu a utilitarismu šel učením o absolutní pravdě a mravní dokonalosti (Jůva & Jůva, 1997).
 - Nejvyšší mravní ctnost = moudrost – projevuje se jako statečnost (v činech) a uměřenost (v citech) (Jůva & Jůva, 1997).
 - Výchova má rozvíjet mravní stránku osobnosti, sebezdokonalovat a hledat pravdu (Jůva & Jůva, 1997).
 - Zakladatel morální filozofie – filozofie morálky (Kutnohorská, Cichá & Goldmann, 2012).
 - Jeho etika je eudaimonická, přičemž eudaimonie závisí na ctnostech člověka (Kutnohorská, Cichá & Goldmann, 2012).
 - Sokratovská metoda = dialogická metoda používaná při vyučování – žáci sami hledali řešení problémů (Jůva & Jůva, 1997).

Platón

- **Platón** (427–347 př. n. l.) (Kutnohorská, Cichá & Goldmann, 2012).
 - Žák Sokrata (Kutnohorská, Cichá & Goldmann, 2012), dal jeho podněty do filozofického systému (Jůva & Jůva, 1997), zásady sokratovské etiky rozvinul o myšlenku světa idejí (duchovního světa) (Kutnohorská, Cichá & Goldmann, 2012).
 - Od 380 př. n. l. vedl v Akademii filozofické besedy (Jůva & Jůva, 1997).
 - Reálný svět v jeho pojetí je pouhý odraz dokonalého světa idejí, přičemž nejvyšší ideou je idea dobra, pod níž je idea pravdy, krásy a spravedlnosti a pod těmito idejemi jsou další (Jůva & Jůva, 1997).
 - Ze spojení těla s duší (nesmrtelnou) vznikají její tři základní stránky: stránka rozumová, volní a citová, těmto stránkám odpovídají významné ctnosti: moudrost, statečnost a uměřenost (Jůva & Jůva, 1997).
 - Optimální stát dle něj tvoří filozofie, strážci a výrobci (Jůva & Jůva, 1997).
 - V pedagogice chce veřejnou výchovu dětí svobodných občanů ve státní škole a to již od předškolního věku (Jůva & Jůva, 1997).
 - Cílem výchovy je výchova řádných občanů, kteří si budou plnit své sociální funkce (Jůva & Jůva, 1997).
 - Důraz kladl na rozumovou výchovu, na niž navazuje výchova tělesná, estetická a mravní (Jůva & Jůva, 1997).

Aristoteles

- **Aristoteles** (384–322 př. n. l.) (Soukup, 2011).
 - Žák Platóna (Jůva & Jůva, 1997).
 - 355 př. n. l. založil gymnázium Lykeion (Jůva & Jůva, 1997).
 - Propracoval základy vědy, vytvořil pojmy i teorii pojmů, jako je kategorie, definice, důkazy a soudy, jedná se o jednoho z největších systematiků vědy, který provedl klasifikaci věd (předmětu výzkumu a metod) (Ševčík, 2007).
 - Uvedl pojem antropologie do kontextu filozofie (Soukup, 2011).
 - Aristoteles věřil v ontologickou gradaci, což znamená že nejbliže prvotnímu hybateli je člověk, jedná se tedy o kontinuum, které je od nejjednodušších forem k božské síle (Soukup, 2011).
 - Každý předmět je tvořen látkou a formou, Aristoteles i tělo a duši vnímá jako látku a formu (Jůva & Jůva, 1997).
 - Duše má 3 složky: duše vegetativní, senzitivní a rozumová (Jůva & Jůva, 1997).
 - V pedagogice na 3 složky duše jsou navázány 3 složky výchovy: tělesná, mravní a rozumová (Jůva & Jůva, 1997).
 - „Aristoteles ukazuje, že šťastný život je život vážné práce, a ne život zahálky, že to je život smysluplný, život ctný (plný ctností). Jen takový život je chápán jako život blažený (šťastný), jen o takovouto blaženost se u Aristotela jedná...” (Křivohlavý, 2013, s. 109).
 - Cílem výchovy je rozumový rozvoj jedince (Jůva & Jůva, 1997).
 - Výchova má dle něj být státní, ale bez dívek (Jůva & Jůva, 1997).
 - Důraz kladl jak na teoretické znalosti, tak na praktické spjaté se životem a sociálními funkcemi jedince (Jůva & Jůva, 1997).
 - Vytvořil cca 300 spisů různých oborů (Soukup, 2011).
 - Vliv Aristotela je možné shledat v arabské medicíně a filozofii, tak také v evropské středověké teologii (např. u Tomáše Akvinského), ale i v novověké filozofii a antropologii (Soukup, 2011).
 - Dílo: Etika Nikomachova, Politika (Bohatá et al., 2022).

Pro zájemce

- Zájemci si mohou přečíst dílo: Etika Nikomachova.

Antický Řím

- V nejstarší etapě: cíl výchovy = příprava zemědělce a bojovníka (Jůva & Jůva, 1997).
- Výchova byla jen v rámci rodiny, hlavní byla pracovní výchova (Jůva & Jůva, 1997).
- Za republiky (510–27 př. n. l.) (Hrbková et al., 2020) – přejímání škol řeckého typu, cíl: příprava řečníka (Jůva & Jůva, 1997).
- Císařský Řím – přizpůsobení výchovy a školy svým potřebám, školy zestátněny, cíl: příprava vzdělaného úřednictva k řízení impéria, vznikají první vysoké školy (Jůva & Jůva, 1997).

Marcus Tullius Cicero, Marcus Terentius Varro, Lucius Annaeus Seneca

- **Marcus Tullius Cicero** (106–43 př. n. l.) (Jůva & Jůva, 1997).
 - Řečník, který vrchol vzdělání shledával v řečnictví → centrum studia v rétorice, dále historii a filozofii (Jůva & Jůva, 1997).
 - Řečnictví je dle něj vrcholnou formou lidských schopností, přičemž chtěl spojení rétoriky s filozofií, protože se jedná o disciplíny, které jsou důležitou součástí v rámci výchovy aktivního občana a řečníka (Šmajsová Buchtová, 2010).
 - Chtěl individuální přístup k žákům, humanizaci školy (Jůva & Jůva, 1997).
- **Marcus Terentius Varro** (116–27 př. n. l.) (Jůva & Jůva, 1997).
 - Zdůrazňoval věcné vzdělání, navrhuje systém oborů, které by tvořily obsah vzdělání – sedmero věd: gramatika, dialektika, rétorika, aritmetika, geometrie, astronomie, múzika (Jůva & Jůva, 1997).
- **Lucius Annaeus Seneca** (4 př. n. l.–65) (Jůva & Jůva, 1997).
 - Kladl důraz na mravní stránku (Jůva & Jůva, 1997).
 - Výchova má dle něj vést k přípravě na život (Jůva & Jůva, 1997).
 - Vrcholem vzdělání je studium filozofie, jejímž smyslem je hledání pravdy (Jůva & Jůva, 1997).

Marcus Fabius Quintilianus

- **Marcus Fabius Quintilianus** (35–96 n. l.) (Šmajsová Buchtová, 2010).
 - Pedagogická osobnost (Jůva & Jůva, 1997).
 - „...byl prvním státem placeným učitelem řečnictví a jeho učebnice rétoriky byly hlavním pramenem středověké rétoriky“ (Šmajsová Buchtová, 2010, s. 30).
 - Řečnictví bylo v centru pedagogického i státního teoretického a praktického zájmu (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - Přispěl k rozvoji vyučovacích metod, říkal, že první krok při vyučování by mělo být napodobení, poté teoretické poučení a na závěr cvičení (Zormanová, 2012).
 - Dílo: *Dvanáct knih o výchově řečníka* – první publikace, která se věnovala výukovým metodám (Zormanová, 2012), jednalo se o didaktiku řečnictví, obsahovala také pojednání o výchově, je to jediné systematické dílo o výchově z antické doby (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - Byl zastáncem hromadné školní výchovy, které podněcuje učitele i žáka, aby podávali co nejlepší výkony, vytváří prostředí pro navazování sociálních vztahů, zbavuje strachu z veřejného vystupování atd. (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - U dětí by se mělo od útlého věku dbát na správné vyjadřování (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - Učitel by měl respektovat individuální odlišnosti, ale měl by být na žáky také náročný (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015).
 - „Výsledky učení odvozuje od žakovských předpokladů a od osobních vlastností a pedagogických dovedností učitele. V této souvislosti pak formuluje řadu cenných pedagogických zásad a doporučení“ (Dvořáková, Kolář, Tvrzová & Váňová, 2015, s. 155).

Křesťanství a proměny výchovy

- Na přelomu starověku a středověku došlo k náročnému vývoji v rámci evropské společnosti (Jůva & Jůva, 1997).
- Sílil vliv křesťanství, římská výchova dostala křesťanský charakter (hlavně po ediktu milánském v roce 313) (Jůva & Jůva, 1997).
- Proces přijímání křesťanství a antické kultury byl (Jůva & Jůva, 1997):
 - ve východní části římského impéria klidnější, např. Origenes (asi 185–255) hledal způsob pro spojení křesťanství s antikou,
 - v západní části mnozí představitelé antickou kulturu odmítali, jako např. Tertullianus (asi 160–222), Hieronymus (asi 348–420).
- **Augustinus Aurelius (354–430)** (Hlavinka, 2008).
 - Přezdíván „učitel Západu,“ známý je ale také jako sv. Augustin (Hlavinka, 2008).
 - Zaměřil se na kněžskou, biskupskou a učitelskou činnost (Hlavinka, 2008).
 - Jistotu vědění hledal v teorii poznání (Hlavinka, 2008).
 - „vědění se zakládá na sebejistotě vědomí“ (Hlavinka, 2008, s. 98).
 - Dílo: ***O státě božím*** (Jůva & Jůva, 1997).
 - Bez náboženství není poznání ani pravdy (Jůva & Jůva, 1997).
 - Historie je výsledek božího předurčení (Jůva & Jůva, 1997).
 - Boží stát je ideálem, k němu by se mělo mířit (Jůva & Jůva, 1997).
 - K antickým morálním ctnostem (moudrost, spravedlnost, statečnost, uměřenost) připojuje ctnosti křesťanské (víru, naději, lásku) (Jůva & Jůva, 1997).
 - Cílem výchovy je pěstování víry (Jůva & Jůva, 1997).
 - Inspirací byl pro rané křesťanské myšlení, ale také např. pro Reného Descarta nebo Edmunda Husserla (Hlavinka, 2008).

Pro zájemce

- Patristika byla v cca 2.–7. století (jeden z představitelů byl právě Augustinus Aurelius). Scholastika označuje středověkou filozofii v období 800–1500 (Hlavinka, 2008), přičemž o tomto období bude ještě blíže napsáno na dalších snímcích. Zájemci o období patristiky naleznou více informací například v následujících zdrojích:
 - Hlavinka, P. (2008). *Dějiny filozofie jasně a stručně*. Praha: Triton.
 - Karfíková, L. (1999). *Studie z patristiky a scholastiky*. Praha: Oikoymenh.
 - Machovec, M. (2011). *Svatý Augustin*. Praha: Akropolis.

Středověk a výchova, školy

- Sociální rozdělení společnosti bylo na stavy, které se odrazilo i v rámci výchovy (Jůva & Jůva, 1997).
- Středem výchovy bylo křesťanství, antická kultura byla přijímána, jen pokud byla slučitelná s vírou (Jůva & Jůva, 1997).
- Šlechtická výchova (Jůva & Jůva, 1997):
 - na hradech,
 - 7–14 let: páže,
 - 14–21 let: zbrojnoš,
 - ve 21 letech: rytíř,
 - výchovu tvořilo sedmero křesťanských ctností, kam spadala jízda na koni, plavání, vrh kopím, šerm, hra dámy a skládání a zpěv veršů.
- Středověké školy (Jůva & Jůva, 1997):
 - první byly **církevní**, od 6. stol. **klášterní školy**, **školy katedrál**ní (u biskupů), **školy farní**,
 - **městské školy** – v pozdním středověku, které se zaměřovaly praktičtěji na sedmero mechanických umění (zpracování vlny, zbrojířství, lodní plavba, zemědělství, lovectví, lékařství, divadelnictví) – poprvé zde latinský jazyk nahrazuje jazyk mateřský,
 - středověké školy preferovaly mechanické pamětní učení, individuální práci a přísné tresty.

Středověk a univerzity

- V pozdním středověku vznikaly a rozvíjely se univerzity (Jůva & Jůva, 1997).
- Vzdělávání se rozvíjelo na základě **sedmi svobodných umění**, které sestávaly z **trivia** (gramatika, rétorika, dialektika) a **kvadrivia** (aritmetika, geometrie, astronomie, múzika) (Hlavinka, 2008). „Absolvent těchto sedmi nauk (světských věd) se mohl zapsat i na završující studia. To znamená, že nejdříve každý student musel vystudovat právě artistickou fakultu (sedm svobodných umění), jež byla považována za bránu vzdělanosti. Až mnohem později se této fakultě začalo říkat ‚filozofická‘. Po absolvování artistické (filozofické) fakulty studenti běžně postupovali na fakultu teologickou, lékařskou nebo právnickou“ (Hlavinka, 2008, s. 102). Univerzity tedy tvořily 4 fakulty: artistická, teologická, lékařská, právnická (Jůva & Jůva, 1997).
- Univerzity vznikaly od 12. století, nejprve byla založena 1119 univerzita v Bologni, dále byly založeny univerzity: Sorbonna v Paříži, Oxford, Salerno (Itálie), poté byly založeny např. v roce 1209 univerzita v Cambridge, 1220 univerzita Salamanca, 1222 univerzita v Padově, 1224 univerzita v Neapoli, 1229 univerzita v Toulouse (Hlavinka, 2008).
- 1348 byla založena Karlova univerzita – 1. střeoevropská univerzita, poté vznikají univerzity ve Vídni, Krakově, Lipsku a Německu (Jůva & Jůva, 1997).
- Univerzity původně byly samosprávné, bez závislosti na městech nebo církvi (Jůva & Jůva, 1997).

Pro zájemce

- K základním problémům scholastické filozofie patří spor o univerzálie (Hlavinka, 2008), jednalo se o spor mezi realisty a nominalisty (Černý, 2005).
- „Realisté zastávali názor, že obecné pojmy, ideje, existují reálně, a to buď už před jednotlivými předměty (krajní realisté), nebo alespoň nezávisle na nich (umírnění). Naproti tomu nominalisté tvrdili, že reálně existují pouze jednotlivé předměty s individuálními vlastnostmi, kdežto obecné pojmy považovali jen za společný název označující množinu jednotlivin“ (Černý, 2005, s. 55).

Tomáš Akvinský

- **Tomáš Akvinský (1225–1274)** (Sochrová, 2011).
 - Byl žákem Alberta Velikého (Jůva & Jůva, 1997).
 - Snažil se uvést do souladu Aristotelovo učení s katolickou teologií (Jůva & Jůva, 1997).
 - Jedná se o významného představitele scholastiky (Zormanová, 2017).
 - Věnoval se harmonii víry a rozumu (Zormanová, 2017).
 - Dílo: Suma teologická – dílo bylo spojením Aristotelových názorů s křesťanskou vírou, bylo zde řečeno, že filozofie má sloužit víře (Sochrová, 2011).
- Člověk je v tomistické koncepci osobností, která se podílí na transcendentnu (nesmrtelnou duší), je také fyzickou bytostí (součást politické společnosti) (Jůva & Jůva, 1997).
- Společnost by měla usilovat o obecné dobro – jednotu, řád a mír, uspořádání společnosti vychází z nerovnosti lidí, sociální rozpory překoná křesťanská solidarita (Jůva & Jůva, 1997).

! Pojmy k zapamatování

- Níže je uveden výčet základních pojmů k zapamatování k tématu. Jedná se pouze o výčet, bližší informace byly sděleny v předchozích snímcích.
- Antické Řecko, výchova ve Spartě a v Athénách,
- Sofisté,
- přírodní filozofie,
- Sokrates, Platón, Aristoteles,
- antický Řím,
- Marcus Tullius Cicero, Marcus Terentius Varro, Lucius Annaeus Seneca, Marcus Fabius Quintilianus,
- křesťanství a proměny výchovy, Augustinus Aurelius,
- výchova ve středověku,
- středověké školy, sedmero svobodných umění, univerzity,
- Tomáš Akvinský.

? Kontrolní otázky a úkoly

- Vyjmenujte významné osobnosti antického Řecka.
- Vyjmenujte významné osobnosti antického Říma.
- Sofisté – kdo to byli?
- Jaké významné dílo napsal Marcus Fabius Quintilianus?
- Kdo napsal dílo *O státě božím*?
- Jaké školy existovaly ve středověku?
- Kolik fakult tvořilo středověké univerzity? Vyjmenujte je.
- Kdo byl Tomáš Akvinský?

? Kontrolní otázky a úkoly

- Úkol: Porovnejte období antiky v Řecku s obdobím antiky v Římě.
- Úkol: Porovnejte výchovu ve Spartě s výchovou v Athénách.

Seznam použitých zdrojů

- Bohatá, M. et al. (2022). *Etika a integrita veřejné správy*. Praha: Grada.
- Dvořáková, M., Kolář, T., Tvrzová, I., & Váňová, R. (2015). *Základní učebnice pedagogiky*. Praha: Grada Publishing.
- Černý, J. (2005). *Malé dějiny lingvistiky*. Praha: Portál.
- Grexa, J., & Strachová, M. (2011). *Dějiny sportu: Přehled světových a českých dějin tělesné výchovy a sportu*. Brno: Masarykova univerzita.
- Hlavinka, P. (2008). *Dějiny filozofie jasně a stručně*. Praha: Triton.
- Hrbková, J. et al. (2020). *Společenské vědy pro techniky: Ekonomie, právo, politologie*. 2., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing.
- Jůva, V., & Jůva, V. (1997). *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno: Paido.
- Kaplan, A. (2020). *Pohybová neúspěšnost u žáků mladšího školního věku*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum.
- Karfíková, L. (1999). *Studie z patristiky a scholastiky*. Praha: Oikymenh.
- Křivohlavý, J. (2013). *Psychologie pocitů štěstí: Současný stav poznání*. Praha: Grada.
- Kutnohorská, J., Cichá, M., & Goldmann, R. (2012). *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*. Praha: Grada.
- Machovec, M. (2011). *Svatý Augustin*. Praha: Akropolis.
- Sochrová M. (2011). *Kompletní přehled české a světové literatury*. Praha: Fragment.
- Soukup, V. (2011). *Antropologie: Teorie člověka a kultury*. Praha: Portál.
- Šarníková, G. (2022). *Dějiny filozofie výchovy*. Praha: Grada.
- Ševčík, O. (2007). *Architektura – historie – umění: Kulturně-historický vývoj v Evropě od antiky do počátku 19. století*. Praha: Grada Publishing.
- Šmajsová Buchtová (2010). *Rétorika: Vážnost mluveného slova*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing.
- Zormanová, L. (2012). *Výukové metody v pedagogice: S praktickými ukázkami*. Praha: Grada Publishing.
- Zormanová, L. (2017). *Didaktika dospělých*. Praha: Grada Publishing.

Vysvětlivky k použitým ikonám

- Pro zájemce: Ikona pro studenty s hlubším zájmem o danou problematiku.
- Kontrolní otázky a úkoly: Tyto otázky a úkoly prověřují pochopení textu studenty.
- Pojmy k zapamatování: Jedná se o klíčové pojmy, které by studenti měli umět vysvětlit.

Děkuji za pozornost.